

DOI: [10.32702/2307-2156-2019.2.26](https://doi.org/10.32702/2307-2156-2019.2.26)

УДК: 351.851

*М. А. Ажажа,
Кандидат наук з державного управління, доцент,
заступник завідуючого кафедри менеджменту організацій та управління проектами
Запорізької державної інженерної академії*

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЩОДО ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МОЛОДІ

*М. А. Azhazha
Candidate of Sciences in Public Administration, Associate Professor
Deputy Head of the Department of Management of Organizations and project management
Zaporizhzhya State Engineering Academy*

THE STATE POLICY OF UKRAINE ON INCLUSIVE EDUCATION IN PROFESSIONAL PREPARATION FOR YOUTH

У статті висвітлено державницькі аспекти запровадження інклюзивної освіти студентів у контексті їхньої професійної підготовки. Розкрито сутність основних положень нормативно-правових актів щодо розвитку інклюзивної освіти в Україні. Запропоновано механізми державної політики у сфері інклюзивної освіти у вищій школі. Вказано на необхідність державного управління процесом оновлення системи освіти молоді з особливими освітніми потребами; введення інноваційних методик, психолого-педагогічного супроводу навчального процесу, нових комплексних програм професійної підготовки й найефективнішої та найоптимальнішої соціально-трудової адаптації. У якості мети державної політики щодо інклюзивної освіти визначено права інвалідів на рівний доступ до якісної вищої освіти, незалежно від їхнього здоров'я та місця проживання; розширення доступу до вищої освіти. Доведено, що державна політика у сфері вищої освіти (як важливий сегмент нової соціально-економічної політики) має формуватися з урахуванням усіх освітніх потреб учнів з особливими освітніми потребами; сприяти розвитку своїх здібностей, гарантувати рівність можливостей доступу до професійної та вищої освіти.

The article deals with the state aspects of the introduction of inclusive education of students in the context of their professional training. The essence of the main provisions of normative legal acts on the development of inclusive education in Ukraine is revealed. The mechanisms of state policy in the field of inclusive education in the high school are offered. The necessity of public administration for updating the education system of young people with special educational needs, introduction of innovative methods, educational pedagogical approaches, psychological and pedagogical support of the educational process, new integrated training programs and the most effective and most optimal social and labor adaptation are pointed out. The goal of the state policy on inclusive education is to ensure the right of people with disabilities to equal access to quality higher education regardless of their health and place of residence; expanding access to higher education. The public policy in the field of higher education (as an important segment of the new social and

economic policy) must be shaped to meet all educational needs of students with special educational needs; to promote the development of their abilities, to guarantee equality of opportunity for access to vocational and higher education.

Ключові слова: державна політика; державне регулювання; інклюзія; інклюзивна освіта; механізми державного управління; модернізація освітньої системи; система вищої освіти.

Key words: state policy; state regulation; inclusion; inclusive education; mechanisms of state administration; modernization of the educational system; higher education system.

Постановка проблеми. У сучасному світі дедалі більшого розвитку набуває інклюзивна модель освіти – модель, що ґрунтується на соціальному й гуманістичному розумінні інвалідності, а не лише на підході як до медичної проблеми. Згідно з такою моделлю, суспільство повинно забезпечувати безперешкодну участь усіх громадян в реалізації своїх прав, зокрема на вищу освіту. У цьому контексті одним із завдань освітньої системи є забезпечення рівних прав студентів з інвалідністю на якісну професійну підготовку через інклюзію в освітнє середовище навчального закладу. З огляду на вищезазначене, актуалізується проблема модернізації освітньої галузі загалом і, зокрема, суттєвого оновлення системи освіти молоді з особливими освітніми потребами, введення інноваційних методик, психолого-педагогічного супроводу навчального процесу, нових комплексних програм професійної підготовки та найефективнішої та найоптимальнішої соціально-трудової адаптації.

Серед документів, які регламентують державну політику України щодо інклюзивної освіти, в тому числі в закладах вищої освіти, – Концепція розвитку інклюзивної освіти [4], Державна цільова програма «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року [5], Закони України: «Про освіту» [9], «Про вищу освіту» [8], «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» [10], Указ Президента України «Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини» [6], Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту «Про затвердження Плану заходів щодо виконання завдань і заходів Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року» [7], Конвенція про права інвалідів [3], положення Саламанської Декларації [13] основні принципи політики в галузі інклюзивної освіти, прийняті ЮНЕСКО на Женевській Міжнародній конференції з освіти у 2008 р. [12], ключові положення Плану дій Ради Європи по сприянню правам і повній участі інвалідів у суспільстві 2006 року [11], інші законодавчі акти України й міжнародні угоди.

Відповідно до цих документів, заклад вищої освіти повинен забезпечити доступність і якість освітніх послуг людям з інвалідністю з урахуванням здібностей, можливостей, бажань та інтересів кожного студента шляхом запровадження інклюзивної освіти.

Проте, не зважаючи на значну кількість нормативних документів щодо розвитку інклюзивної освіти в Україні, єдиної чіткої моделі державного забезпечення процесу організації професійної підготовки молоді з особливими потребами, а також конкретних механізмів її впровадження та фінансової підтримки наразі ще не розроблено, що підкреслює актуальність теми статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню процесу державного управління вищою освітою присвячено праці багатьох українських (В. Астахова, К. Ващенко, О. Комарова, С. Кравченко, В. Кремень, В. Луговий, С. Пазиніч, А. Сбруєва, В. Філіпова) та ін.) та зарубіжних (П. Андрес, З. Бауман, П. Вервімп, А. Гіденс, В. Кньобл, К. Компбелла, В. Куклін, А. Мартінееллі, К. Росс, Р.Стьюарт, Б. Чарлтон та ін.) учених. Проте, не зважаючи на достатню кількість наукових розвідок з цього питання, висвітлення державницьких аспектів запровадження інклюзивної освіти студентів в межах професійної підготовки наразі потребує додаткової уваги.

Мета статті – висвітлити державницькі аспекти запровадження інклюзивної освіти студентів у контексті їхньої професійної підготовки; розкрити сутність основних положень нормативно-правових актів щодо розвитку інклюзивної освіти в Україні; охарактеризувати механізми державної політики у сфері інклюзивної освіти у вищій школі.

Виклад основного матеріалу. У Концепції розвитку інклюзивної освіти [4] зазначено, що її метою є: визначення пріоритетів державної політики у сфері освіти в частині забезпечення конституційних прав і державних гарантій дітям з особливими освітніми потребами; створення умов для вдосконалення системи освіти та соціальної реабілітації дітей з особливими освітніми потребами, в тому числі з інвалідністю, шляхом упровадження інноваційних технологій, зокрема, інклюзивного навчання; формування нової філософії суспільства щодо позитивного ставлення до дітей та осіб з порушеннями психофізичного розвитку та інвалідністю.

Інклюзію необхідно розуміти і як політику, і як процес, які забезпечують всебічну участь усіх членів суспільства у будь-яких сферах життєдіяльності, зокрема, в освітній. Згідно з положеннями Саламанкської Декларації [13], інклюзивна освіта може трактуватися як система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права людини на отримання якісної освіти у закладі будь-якого типу за власним вибором.

У багатьох розвинутих країнах інклюзія (включення) осіб з інвалідністю в суспільство розглядаються

як стратегічний напрям соціального інвестування для майбутнього [1].

З урахуванням зарубіжного досвіду щодо розвитку інклюзивної освіти в Україні взято курс на створення умов для інтегрованого навчання студентської молоді з особливими освітніми потребами. Сьогодні модель інклюзивної освіти розглядається як перспективний напрям державної політики у сфері освіти дітей та молоді з інвалідністю.

Реалізація інклюзивного навчання у сфері професійної освіти України вимагає чіткого керівництва держави узгодженими діями з боку Міністерства освіти і науки, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства соціальної політики України, місцевих громад та інших організацій і товариств тощо.

У «Національній стратегії у сфері прав людини» [6] зазначено, що Стратегія спрямована на об'єднання суспільства довкола розуміння цінності прав і свобод людини, які захищаються на основі принципу рівності та без дискримінації. Метою реалізації Стратегії є забезпечення пріоритетності прав і свобод людини як визначального чинника під час визначення державної політики, прийняття рішень органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Як зауважувалося в документі, результатом виконання Стратегії має стати запровадження системного підходу до виконання завдань та забезпечення узгодженості дій органів державної влади й органів місцевого самоврядування у сфері прав і свобод людини, створення в Україні ефективного (доступного, зрозумілого, передбачуваного) механізму реалізації та захисту прав і свобод людини [там само].

У контексті інклюзивної освіти актуальним є положення стратегії про забезпечення гарантованого доступу до якісної та конкурентоспроможної освіти, створення ефективної системи забезпечення всебічного розвитку людини відповідно до її індивідуальних здібностей і потреб [там само].

У статті 2 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [10] підкреслюється, що держава зобов'язана створити умови для реалізації особою з інвалідністю прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити їй соціальний захист.

У Державній цільовій програмі «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року [7] вказується на те, що вирішення проблеми реалізації прав і задоволення потреб інвалідів нарівні з іншими громадянами, поліпшення умов їхньої життєдіяльності згідно з Конвенцією про права інвалідів передбачає, зокрема, на такі кроки державної політики в цьому контексті:

- підвищення рівня поінформованості населення про особливі потреби інвалідів, формування поваги до їх прав, особистості та гідності, популяризації положень Конвенції, зокрема проведення інформаційних кампаній;

- приведення національного законодавства у відповідність з Конвенцією;

- забезпечення доступу інвалідів до об'єктів громадського та цивільного призначення, благоустрою, транспортної інфраструктури, дорожнього сервісу, транспорту, інформації та зв'язку, а також з урахуванням їх індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів – до освіти, праці, культури, туризму, фізичної культури і спорту;

- вдосконалення умов оплати праці спеціалістів, які надають освітні, реабілітаційні та інші послуги інвалідам і дітям-інвалідам, у тому числі педагогічних працівників навчальних закладів, для роботи з дітьми з особливими потребами;

- посилення відповідальності за порушення прав інвалідів і задоволення не повною мірою їх потреб, бездіяльність у ліквідації перепон і бар'єрів, що перешкоджають таким особам реалізувати свої права тощо.

Також у цьому документі було заплановано: збільшити чисельність дітей-інвалідів, які навчаються у дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах, до 2015 року – до 107 тис. осіб, до 2018 року – до 122 тис., до 2020 року – до 138 тис. осіб (щороку на 5 тис. осіб); забезпечити зростання чисельності інвалідів, які провадять трудову діяльність, до 2015 року – до 706,2 тис. осіб, до 2018 року – до 750,3 тис., до 2020 року – до 794,6 тис. осіб (щороку на 14–15 тис. осіб) [там само].

На думку вчених К. Кольченко та Г. Нікуліної, інклюзивне навчання у вищій школі (за аналогією з середньою школою) можна визначити як комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти студентам з інвалідністю шляхом організації навчання з урахуванням індивідуальних особливостей їхньої навчально-пізнавальної діяльності. Ефективність впровадження інклюзивного навчання залежить від багатьох чинників – у першу чергу, від досконалості нормативно-правової бази, інформаційної підтримки, наукового, навчально-методичного, кадрового, матеріально-технічного забезпечення навчально-виховного процесу [2].

Механізми державної політики у сфері інклюзивної освіти у вищій школі мають бути спрямовані на: державне регулювання процесу соціокультурної, фізичної, духовної реабілітації та широкої соціалізації студентів з обмеженими можливостями; створення інклюзивного освітнього середовища з педагогічно комфортним психологічним мікрокліматом на принципах гуманності й толерантності; модернізацію адаптованого навчального забезпечення для студентів з особливими потребами; державне управління процесом упровадження особистісно-орієнтованих та інноваційних освітніх технологій в інклюзивну освіту; вирішення кадрових питань – організацію системної підготовки і перепідготовки науково-педагогічних кадрів до роботи в інклюзивному середовищі, підвищення їхньої кваліфікації; розробку й запровадження спеціального сучасного методичного інструментарію щодо інклюзії у закладах вищої освіти; розкриття та розвиток творчих здібностей і можливостей студентів з обмеженими можливостями (рис. 1).

Рис. 1. Механізми державної політики у сфері інклюзивної освіти у вищій школі
(складено автором)

Державне управління з питань забезпечення прав осіб з інвалідністю та їхньої соціальної захищеності здійснюється в межах повноважень центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування (стаття 8 ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [там само]).

У статті 21 вищезазначеного Закону вказується, що професійна підготовка або перепідготовка осіб з інвалідністю здійснюється з урахуванням медичних показань і протипоказань для подальшої трудової діяльності. Вибір форм і методів професійної підготовки провадиться згідно з висновками медико-соціальної експертизи. При навчанні, професійній підготовці або перепідготовці осіб з інвалідністю поряд із загальними допускається застосування альтернативних форм навчання [там само, ст. 21].

Держава гарантує право на освіту людям з обмеженими можливостями: «Навчальні заклади надають освітні послуги особам з інвалідністю нарівні з іншими громадянами, в тому числі шляхом створення належного кадрового, матеріально-технічного забезпечення та забезпечення розумного пристосування, що враховує індивідуальні потреби особи з інвалідністю [там само, ст. 21].

Запровадження інклюзивної освіти вимагає посиленого контролю з боку органів державної влади за такими аспектами інклюзії в площині закладів освіти I–IV рівнів акредитації, як:

- створення у структурі освітнього закладу окремих структурних підрозділів з питань інклюзивного навчання студентів з інвалідністю та ради з питань інклюзивної освіти з залученням до неї батьків студентів з особливими потребами;
- розробка нормативно-правового забезпечення (положення про порядок організації інклюзивного навчання в закладі вищої освіти; пакет документів про прорядок та особливості впровадження системи супроводу навчання студентів з особливими освітніми потребами;
- забезпечення можливості створення індивідуальної траєкторії навчання та програми реабілітації студента з інвалідністю);
- розроблення навчально-методичного забезпечення освітнього процесу студентів в умовах інклюзивного навчання (особистісно-орієнтовані навчальні плани, індивідуальні графіки та програм навчання тощо); науково-методичні посібників щодо організації інклюзивного навчання; навчально-методичних матеріалів, адаптованих до потреб студентів з певним діагнозом);
- гарантування матеріальної доступності освітнього середовища (сучасні засоби реабілітації

індивідуального та колективного призначення; пандуси, туалети, ліфти, звукові сигнали тощо; спеціалізоване технічне обладнання для забезпечення інформаційної доступності освітнього процесу тощо);

– забезпечення соціалізації та всебічного розвитку студентів з інвалідністю (залучення студентів з інвалідністю до науково-дослідної роботи, наукових заходів, конкурсів студентських наукових робіт, у творчих фестивалях, творчих святах; сприяння опублікуванню результатів наукових досліджень студентів у наукових виданнях; фізкультурно-спортивна реабілітація студентів; залучення студентів з інвалідністю до спортивних секцій, спортивних змагань різних рівнів, паралімпійського руху) тощо.

Висновок.

Отже, завдання державної політики щодо інклюзивної освіти можна окреслити таким чином: забезпечення права людей з інвалідністю на рівний доступ до якісної вищої освіти, незалежно від стану здоров'я та місця їхнього проживання; розширення доступності вищої освіти; формування інформаційно, архітектурно й соціально доступного інклюзивного освітнього середовища для студентів з інвалідністю, підвищення їхньої мобільності; вдосконалення та оптимізація освітнього процесу через упровадження сучасних наукових досягнень та новітніх педагогічних технологій; створення комплексної системи супроводу навчання; забезпечення матеріально-технічної бази, адаптованої до потреб студентів; допомога випускникам з інвалідністю у працевлаштуванні через державну службу зайнятості; забезпечення гармонійного розвитку студентів з особливими освітніми потребами та їхньої участі в суспільному житті.

Державна політика у сфері вищої освіти (як важливий сегмент нової соціальної та економічної політики) повинна формуватися таким чином, щоб задовольнити всі освітні потреби студентів з особливими освітніми потребами; сприяти розвитку їхніх здібностей, гарантувати рівність можливостей на доступ професійної та вищої освіти.

Список використаних джерел.

1. Інвалідність та суспільство : навч. посіб. / заг. ред.: Л. Байда, О. Красюкова). Київ, 2011. 151 с.
2. Кольченко К. О., Нікуліна Г. Ф. Концептуальні підходи до впровадження інклюзивної освіти у вищих навчальних закладах. URL: <http://ap.uu.edu.ua/article/38> (дата звернення: 29.01.19).
3. Конвенція про права інвалідів. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН №61/106, прийнята на Шістдесят першій сесії ГА ООН 13 грудня 2006 року (неофіційний переклад). Вид. Представництва ООН в Україні, 2008. 40 с.
4. Концепція розвитку інклюзивної освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya> (дата звернення: 22.01.19).
5. Про затвердження Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року : Постанова Кабінету Міністрів України №706 від 1 серпня 2012 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/706-2012-%D0%BF> (дата звернення: 21.01.19).
6. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини : Указ Президента України від 25 серпня 2015 року №501/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501/2015> (дата звернення: 21.01.19).
7. Про затвердження Плану заходів щодо виконання завдань і заходів Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів : Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 01.10.2012 №1063. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706-2012-%D0%BF> (дата звернення: 23.01.19).
8. Про вищу освіту : Закон України від 01 липня 2014 р. № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. №37–38.
9. Про освіту : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/stru> (дата звернення: 03.02.19).
10. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12> (дата звернення: 27.01.19).
11. Рекомендация Комитета Министров государствам-членам о Плане действий Совета Европы по содействию правам и полному участию инвалидов в обществе: улучшение качества жизни инвалидов в Европе, 2006–2015 годы. Утверждена Комитетом Министров 5 апреля 2006 года на 961-м заседании постоянных представителей министров. URL: http://aupam.narod.ru/pages/zakonodatelstvo/plan_deystviy_soveta_evropih/oglavlenie.html (дата звернення: 23.01.19).
12. Руководящие принципы политики в области инклюзивного образования. ЮНЕСКО, Париж, 2009. 37 с.
13. Саламанкская декларация. Рамки действий по образованию лиц с особыми потребностями, принятые Всемирной конференцией по образованию лиц с особыми потребностями: доступ и качество. Саламанка. Испания, 7–10 июня 1994 г. Киев, 2000. 21 с.

References.

1. Baida, L. and Krasiukova, O. (2011), *Invalidnist ta suspilstvo* [Disability and Society], Kyiv, Ukraine, P. 151.
2. Kolchenko, K. O. and Nikulina, H. F. "Conceptual approaches to the introduction of inclusive education in higher education institutions", [Online], available at: <http://ap.uu.edu.ua/article/38> (Accessed 29.01.19).
3. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Resolution of the General Assembly of the United

Nations №61 / 106, adopted by the Sixty-first session of the UN General Assembly on December 13, 2006 (unofficial translation). Publishing House of the United Nations Office in Ukraine, 2008, P. 40 .

4. Concept of inclusive education development, [Online], available at: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya> (Accessed 22.01.19).

5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2012), Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine " On Approval of the State Target Program "National Action Plan for the Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities" for the period up to 2020", [Online], available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/706-2012-%D0%BF> (Accessed 21.01.19).

6. The President of Ukraine (2015), Decree of the President of Ukraine "On Approval of the National Strategy for Human Rights", [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501/2015> (Accessed 21.01.19).

7. The Ministry of Education, Science, Youth and Sport (2012), the Order of the Ministry of Education, Science, Youth and Sport "On Approval of the Action Plan for the Implementation of the Tasks and Measures of the State Target Program "National Action Plan for the Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities", [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706-2012-%D0%BF> (Accessed 23.01.19).

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "About higher education", *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 37–38.

9. The Verkhovna Rada of Ukraine, The Law of Ukraine "On Education", [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/stru> (Accessed 03.02.19).

10. The Verkhovna Rada of Ukraine, The Law of Ukraine " On the basis of social protection of persons with disabilities in Ukraine", [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12> (Accessed 27.01.19).

11. Recommendation of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Action Plan to promote the rights and full participation of persons with disabilities in society: improving the quality of life of people with disabilities in Europe, 2006-2015. Approved by the Committee of Ministers on April 5, 2006 at the 961st meeting of the Permanent Representatives of Ministers, [Online], available at: http://aupam.narod.ru/pages/zakonodatelstvo/plan_deyjstviyj_soveta_evropih/oglavlenie.html (data zvernennja: 23.01.19).

12. Policy guidelines for inclusive education. UNESCO, Paris, 2009. 37 p.

13. Salamanca Declaration. Framework for Action on Education for Persons with Special Needs, adopted by the World Conference on Education for Persons with Special Needs: access and quality. Salamanca. Spain, June 7–10, 1994 Kiev, 2000. 21 p.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2019 р.